

ЙОСИП ЗНОВІЦЬКИЙ ТА ІНШІ: НОВОУШИЦЬКІ КАДЕТИ В 1905–1907 РОКИ

Федьков Олександр. *Йосип Зновіцький та інші: новоушицькі кадеты в 1905–1907 роки.* У статті на основі мікроісторичного аналізу та біографічного методу досліджується діяльність членів новоушицької групи Конституційно-демократичної партії, очолюваної нотаріусом Йосипом Зновіцьким. Автор з'ясовує історичні обставини виникнення та діяльності осередків партії кадетів у віддаленій провінції Російської імперії – Ушицькому повіті Подільської губернії. Відзначається, що внаслідок революції 1905–1907 рр. відбулася демократизація політичного ладу та суспільного життя країни. Наприкінці 1905 р. у м. Нова Ушиця утворилася конституційно-демократична група у складі близько десяти осіб на чолі з Й. Зновіцьким. Користуючись правом зібрань, вони влаштовували мітинги, на яких роз'яснювали програмні положення партії, закликали підтримувати діяльність Державної думи, організовувались для обстоювання своїх політичних і соціально-економічних прав. Й. Зновіцький активно виступав на шпальтах ліберальних видань, в яких ставав на захист інтересів сільськогосподарських робітників.

З'ясовано, що під керівництвом Й. Зновіцького розгорнулася активна агітаційно-пропагандистська робота серед селянства. Сільських робітників закликали діяти організовано, злагоджено, вимагати дотримання розцінок («такси») на сільськогосподарські роботи. Новоушицькі кадеты виступали за проведення організованої та мирної страйкової боротьби під керівництвом селянських комітетів і їхні заклики знайшли жвавий відгук серед селянства. Страйковий рух у червні-липні 1906 р. в Ушицькому повіті охопив 32 населені пункти і мав організований характер. Проте окремі виступи супроводжувалися кривавими ексцесами. Загалом діяльність Й. Зновіцького та його товаришів серед хліборобів викликала занепокоєння представників влади. Врешті провідника новоушицької групи ув'язнили в кам'янець-подільську губернську в'язницю, а сама вона припинила існування.

Ключові слова: Конституційно-демократична партія, революція, земельне питання, сільськогосподарські робітники, страйки, комітети.

Федьков Александр. Иосиф Зновіцький и другие: новоушицкие кадеты в 1905–1907 годы. В статье на основе микроисторического анализа и биографического метода исследуется деятельность членов новоушицкой группы Конституционно-демократической партии, возглавляемой нотариусом Иосифом Зновіцьким. Автор выясняет исторические обстоятельства возникновения и деятельности ячейки партии кадетов в отдаленной провинции Российской империи – Ушицком уезде Подольской губернии. Отмечается, что в результате революции 1905–1907 гг. произошла демократизация политической строя и общественной жизни страны. В конце 1905 г. в Новой Ушице образовалась конституционно-демократическая группа в составе около десяти человек во главе с И. Зновіцьким. Пользуясь правом собраний, они устраивали митинги, на которых разъясняли программные положения партии, призывали поддерживать деятельность Государственной думы, организовываться для отстаивания своих политических и социально-экономических прав. И. Зновіцький активно выступал на страницах либеральных изданий, в которых становился на защиту интересов сельскохозяйственных рабочих.

Установлено, что под руководством И. Зновіцького развернулась активная агитационно-пропагандистская работа среди крестьянства. Сельских рабочих призывали

действовать организованно, слаженно, требовать соблюдения расценок («такс») на сельскохозяйственные работы. Новоушицкие кадеты выступали за проведение организованной и мирной забастовочной борьбы под руководством крестьянских комитетов и их призывы нашли живой отклик среди крестьянства. Забастовочное движение в июне-июле 1906 г. в Ушицком уезде охватило 32 населенных пункта и имело организованный характер. Однако отдельные выступления сопровождались кровавыми эксцессами. В целом деятельность И. Зновицкого и его товарищей среди земледельцев вызвала беспокорство представителей власти. Лидера новоушицкой группы посадили в Каменец-Подольскую губернскую тюрьму, а сама она прекратила существование.

Ключевые слова: Конституционно-демократическая партия, революция, земельный вопрос, сельскохозяйственные рабочие, забастовки, комитеты.

Революція 1905 року спричинила демократизацію політичного ладу Російської імперії та запровадження думської монархії. Маніфестом 17 жовтня проголошувалися демократичні права та свободи громадян, зокрема свободу слова, друку, зібрань, недоторканість особи та житла й ін. Цар Микола II оголосив про скликання законодородчої Державної думи. Однією з характерних рис суспільного життя стала легалізація діяльності політичних партій. З-поміж останніх активно заявила про себе ліберальна Конституційно-демократична партія – кадети (жовтень 1905 р.), яка згодом прибрала ще одну назву – Партія народної свободи. Зазначені тенденції суспільно-політичного життя загалом досліджені в науковій літературі, проте залишаються нез'ясованими його регіональні особливості. Мало відомо також про персоналії тих осіб, які виступали акторами окреслених історичних процесів.

Діяльність Конституційно-демократичної партії на території Російської імперії в період 1905–1907 рр. була предметом наукового аналізу. У радянській історіографії найґрунтовніше досліджували цю політичну організацію Є. Черменський¹ і В. Шелохаєв². Проте для зазначених праць характерна ідеологічна заангажованість, оскільки вони оцінювали діяльність кадетів із точки зору їхніх політичних опонентів – більшовиків. Окрім того, загальноімперський масштаб досліджень унеможливив з'ясування регіональної специфіки діяльності цієї партії. Перший із зазначених недоліків усунений у нещодавно опублікованій новій монографії В. Шелохаєва³, однак друга вада залишилася нездоланою із зазначеної вже причини.

В українській історіографії С. Донченко ґрунтовніше досліджувала діяльність Конституційно-демократичної партії на початку ХХ ст. в контексті функціонування ліберальних політичних організацій на території українських губерній Російської імперії⁴. Функціонування осередків цієї партії та території Наддніпрянської України в 1905–1907 рр. вивчала також А. Білоус⁵. Проте, оскільки територіальні рамки цих досліджень охоплювали усі українські губернії, то, звісно, діяльність кадетських осередків на Поділлі розглядалася побіжно.

Більш предметно охарактеризовано діяльність Конституційно-демократичної партії на теренах Подільської губернії в дослідженнях істо-

риків А. Глушковецького⁶ та С. Ткача⁷. Зазначені автори частково з'ясували роль кадетів із Нової Ушиці, зокрема і Й. Зновіцького, під час виборів до Державної думи та в партійно-політичному житті регіону на початку ХХ ст. Водночас цілісної оцінки діяльності новоушицького осередку Конституційно-демократичної партії та його лідера в контексті суспільного життя Подільської губернії в 1905–1907 рр. поки що немає. Саме це і є метою цієї статті, при написанні якої використані методи мікроісторії та біографічний.

Осередки партії кадетів набули найбільшого поширення в тих губерніях Російської імперії, де функціонували земства. Їхні лави поповнювали насамперед представники так званого «третього елемента» – агрономи, вчителі, лікарі, статистики та ін., які перебували на службі в земських установах. Серед активних членів партії виділялися викладачі університетів, адвокати. Губернії Правобережної України належали до групи так званих «західних губерній», в яких царизм не поспішав запроваджувати земські установи, оскільки цілком обґрунтовано побоювався значного впливу в них «нерусского» елемента, насамперед поляків та євреїв. Тому, за відсутності в Правобережжі цих представницьких установ, процес створення осередків ліберальної партії кадетів відбувався повільно та не набув значного поширення.

У Подільській губернії, як встановив російський історик В. Шелохаєв, функціонувало лише чотири організації Конституційно-демократичної партії. Прикметно, що в назві трьох із чотирьох населених пунктів автор допустив помилки: замість Могилів-Подільський – «Могилев», замість Ямпіль – «Ямпольск» і замість Нова Ушиця – «Ново Угличск»). Правильно названо лише село Бушинка Могилів-Подільського повіту⁸. Допущені масгитим істориком помилки певною мірою засвідчують його наукову недбалість але й те, що ці населені пункти можна назвати типовою «глухоманню» романівської імперії, про яку мало хто знав, але й туди долинув відгомін соціально-політичних змін. Із Новою Ушицею пов'язана діяльність нотаріуса Йосипа Зновіцького та його товаришів – членів місцевої конституційно-демократичної групи.

Нова Ушиця на початку ХХ ст. була типовим містом Подільської губернії, на якому слабко позначилися модернізація й урбанізація. В адміністративному центрі Ушицького повіту розташовувалися повітові установи, водяний млин, аптека, два аптечні склади та декілька заїжджих дворів. У місті нараховувалося 739 дворів і майже 7000 жителів, а діючі православна церква, римокатолицький костел і три єврейські молитовні школи загалом відбивали конфесійний і, певною мірою, національний поділ населення (українці, поляки та євреї). З навчальних закладів – двокласне й однокласне парафіяльні училища, церковно-парафіяльна школа⁹. В Ушицькому повіті подібними до повітового центру були заштатні міста Стара Ушиця та Вербовець і півтора десятки містечок¹⁰. Виняток серед останніх склали лише Дунаївці, де проживало 12,5 тис. мешканців і розташовувалися значні (за місцевими мірками) підприємства:

три чавуноливарні та механічні заводи, винокурний завод, а найголовніше – 32 суконні фабрики¹¹. Останні засновані німцями-лютеранами, що склали 9,19% населення містечка¹². Проте основна маса населення Ушицького повіту проживала в селах; це були переважно українські селяни-хлібороби.

Досить відомою людиною в Ушицькому повіті був Й. Зновіцький, який займав послідовно посади нотаріуса у Дунаївцях¹³ та Новій Ушиці, а після закінчення Першої російської революції служив присяжним повіреним у повітовому центрі¹⁴. Саме він виявився послідовним прихильником ліберальних ідей і чільним діячем Конституційно-демократичної партії у Новій Ушиці.

За службовими обов'язками Й. Зновіцький постійно контактував із селянством і спостерігав повсякденне життя та працю хліборобів. Попри важкий і наполегливий труд, лише окремі з них досягали успіху та відносного добробуту. Більшість, маючи недостатні земельні наділи, наймалися на роботу в поміщицькі економії, де отримувала мізерну заробітну плату. Правнику ставало зрозумілим, що покращення становища селянства можливе лише за умови глибокого реформування не лише аграрного сектору економіки, але й усього суспільного життя імперії. Свої думки про це Й. Зновіцький висловлював на сторінках ліберальної преси – газет «Подольский край» (Вінниця), «Киевские вести» (Київ), журналу «Южные записки» (Одеса) та ін.¹⁵ Зазначені видання об'єднували навколо себе тих осіб, хто «широ прагне оновлення Росії»¹⁶. Останні вони вбачали важливою запорукою прогресивного розвитку країни.

В одній із публікацій Й. Зновіцький порушував гостру проблему становища сільських робітників та захисту ними своїх соціально-економічних інтересів. Його статтю під назвою «Сільські робітники (Лист з Подільської губернії)» опублікували одеські «Южные записки»¹⁷. У ній характеризувалися виступи та робився аналіз причин страйків сільськогосподарських робітників, які набули значного поширення навесні 1905 р. у Кам'янецькому, Проскурівському й Ушицькому повітах Подільської губернії. Автор наводив цитату Санкт-Петербурзького інформаційного агентства, яке повідомляло, що «прийняті губернатором заходи для придушення безладів, переважно заходи морального характеру..., вплинули повсюди заспокоїливо на тривожний стан умів селянського населення». Зазначалося також, що «бродіння» остаточно вляглося, арештовані випущені з місць ув'язнення, а війська повертаються в місця постійної дислокації (залишилися підрозділи лише в місцях, де було найнеспокійніше – в Лянцкоруні, Кузьміні, Солобківцях і Рудці). Подільський губернатор висловлював переконання про економічне підґрунтя зазначених виступів («зумовлене експлуатацією селян з боку деяких економій»), які мали на меті підвищення відрядної заробітної плати. Чиновник застерігав хліборобів від повторення виступів і зазначав, що буде «негайно силою припиняти всілякі самоуправства, а призвідників і підбурювачів віддавати під суд і навіть висилати з рідних місць у віддалені губернії, внаслідок чого постраждають їхні

сім'ї і, звичайно, порушиться їхнє господарство». Він рекомендував селянам передавати «баламутів» у руки мирових посередників. Губернатор попереджав про незаконність проведення страйків і зазначав, щоб сільські трудівники боролися з експлуатацією «поодинокими зусиллями окремих робітників, які мають право призначати достатню плату за свою працю». Аналізуючи звернення високопосадовця, Й. Зновіцький указував на очевидне протиріччя в його словах; «якщо б сільські робітники самі «призначали» або «встановлювали» собі «достатню» заробітну плату, то не могло б бути й мови про експлуатацію і мета селянських страйків зникла б сама по собі».

Далі правник зазначав на тому, що причини страйків зумовлюються певними економічними обставинами, притаманними для цієї місцевості. Серед останніх він називав «глушину» цієї частини Подільської губернії; залізниця пересікала лише частину Проскурівського повіту та відсутність у Кам'янецькому, Проскурівському й Ушицькому повітах цукрових заводів і плантацій цукрових буряків, заробітки на яких хоча б трохи «регулювали рівень заробітної плати». Ще однією причиною важкого становища Й. Зновіцький називав селянське малоземелля; «селяни мають в середньому одну десятину землі на людину і не мають ніяких інших побічних доходів, крім заробітків у поміщицьких економіях». Користуючись таким становищем, поміщики встановлювали мізерні розміри заробітної плати, які до страйків в Ушицькому повіті складали 20 коп. дорослому робітникові, а «напівробітникові» (жінкам і підліткам) – 15 і 10 коп. Річні робітники отримували за 15 год. щоденної праці по шість і сім рублів на місяць на своїх харчах. Становище селян ускладнювалось тим, що поміщики та орендарі, змовившись, влаштували своєрідний страйк і продавали їм солому, необхідну для опалювання та годівлі худоби за ціною не менше п'яти руб., хоча звичайна ціна складала півтора-два рублі.

Підводячи підсумок своїм роздумам, Й. Зновіцький зазначав, що селянство не піддається на «начальницькі вмовляння», не проникається довірою до заходів «морального впливу» й залишається переконаним, що «начальство за пнів»¹⁸. Зазначена публікація давала досить об'єктивну характеристику становища сільськогосподарських робітників. Надалі її автор особисто візьме участь в акціях на підтримку цієї злиденної категорії українського селянства.

Утворення організацій Конституційно-демократичної партії розпочалося після установчого з'їзду (жовтень 1905 р.), але найбільшого розмаху набуло під час виборів до I Державної думи (січень-березень 1906 р.)¹⁹. Кадетська група в Новій Ушиці утворилася наприкінці 1905 р. і, за даними поліції та жандармів, нараховувала близько десяти членів. Повідним її діячем став Й. Зновіцький, а до складу групи також увійшли ветеринар Павловський, міщани Гренчевський, Зінкевич, Лотоцький, Маратуда, священник Славинський, селянин с. Сивороги Р. Седлецький і, можливо, деякі інші особи. Новоушицькі кадети організували декілька страйків міщан, які вимагали зниження оренд-

ної плати за міську землю²⁰. Проте головну свою діяльність вони розгорнули наступного року.

Тут варто спинитися на тих умовах, в яких проходила діяльність новоушицьких кадетів у 1906 р. Найперше – це продовження революції 1905–1907 рр., події якої охопили не лише столиці та великі промислові центри, але й найвіддаленіші куточки країни. У Подільській губернії активізувалася діяльність політичних партій, відбувалися страйки, зібрання, мітинги та маніфестації в містах, а в селах – широкий аграрний рух²¹. Другим важливим чинником стали вибори до I Державної думи, які розбурхали провінційне життя та породили у селянства надії на законне розв'язання аграрного питання²². Проте, попри діяльність представницького органу, селянський рух не припинявся й активізовувався в період проведення сільськогосподарських робіт.

Користуючись проголошеним правом на свободу зібрань, новоушицькі кадати організовували їх з кінця 1905 та до літа 1906 р. Ініціатором та головуючим на цих доволі велелюдних сходах був Й. Зновіцький. Подільський губернатор О. Ейлер інформував київського, подільського і волинського генерал-губернатора В. Сухомлинова, що «ново-ушицький нотаріус Й.Й.Зновіцький, починаючи з минулого року, систематично і наполегливо агітує серед місцевих селян і міщан, підбурюючи їх до пред'явлення різноманітних безглузких вимог»²³. Проте останні лише губернатору здавалися абсурдними; тисячі селян і міщан вважали їх цілком слушними й готовими наполегливо їх обстоювати.

Одне з таких зібрань відбулося 28 травня 1906 р. і ушицький повітовий справник Я. Бернасовський повідомляв про це начальника Подільського губернського жандармського управління. У ньому брало участь понад 400 осіб і дебати відбувалися під керівництвом Й. Зновіцького. Справник відзначав велику кількість ораторів, які виступали з «обговоренням сучасних подій і значення Державної Думи». Він відзначав, що виступало багато селян, «які говорили переважно з земельного питання. Майже всі вони висловили бажання відчуження приватновласницьких земель і передачу їх селянам»²⁴. Прикметно, що чиновник вжив термін «відчуження приватновласницьких земель», яке, насправді, було програмною вимогою Конституційно-демократичної партії і яким користувалися селяни. Очевидно, це відбулося під впливом агітації представників кадетів у Новій Ушиці.

Серед ораторів повітовий справник виокремив фабричного робітника, німця Г.-Е. Клеменса, який заявив «про свою приналежність до партії соціал-демократів». Він пояснив присутнім значення слів «соціал» і «демократ», і зазначив, що партія прагне звільнити працю робітників від впливу на неї капіталу. Далі він висловився, що у випадку розгону Державної думи «народ повинен повстати збройною силою і завоювати ті свободи, які не бажає дати уряд». Показово, що Й. Зновіцький після цих слів зупинив промовця, а коли той наполягав на сказаному – позбавив його слова²⁵.

Наступним виступав якийсь студент, що закликав «перестати вірити в Державну думу й надіятися лише на власні сили». Тоді головуєчий зупинив його і зазначив, що той «неправильно судить про Державну думу, і, очевидно, не читає газет і не має розуміння про напрям Думи і її прагнення до здійснення законів, спрямованих на благо народу»²⁶.

Ще одним оратором, якого згадав справник, був студент Мендель. Він спочатку висловився з «жіночого питання», а потім став порівнювати програми соціал-демократичної та конституційно-демократичної партій, критикуючи останню. Коментуючи промову, Й. Зновіцький зробив декілька зауважень на захист кадетської програми²⁷.

На зібранні виступали також представники новоушицької групи конституційних демократів Й. Зновіцький та Павловський. Вони зазначали на необхідності створення спілок «як єдиний засіб підтримати Державну думу». У рапорті також повідомлялося, що Й. Зновіцький доповів зібранню про зміст проекту земельного закону трудової парламентської групи²⁸. Отже, наведені дані засвідчують про те, що на організованих кадетами зібраннях у Новій Ушиці обговорювалося широке коло питань, які цікавили жителів міста та повіту. У цих сходах брали участь представники різних політичних сил і верств суспільства, але головуєчий на них Й. Зновіцький з товаришами прагнули з ліберальних позицій характеризувати політичне становище та закликали всіма силами та організовано підтримувати діяльність Державної думи.

Значну увагу новоушицькі кадети приділяли становищу селянства та аграрному питанню. Поліція повідомляла, що зазначені проблеми розглядалися на низці зібрань. Так, 11 червня на мітингу в Новій Ушиці Й. Зновіцький звернувся з промовою до селян, в якій рекомендував їм у зв'язку з початком жнив негайно засновувати комітети та розсилати по селах вибраних уповноважених з метою встановлення такси на роботи²⁹.

Наступне «приватне зібрання для читання газет і бесід» відбулося 25 червня 1906 р. у Новій Ушиці у приміщенні Народного дому за участі близько 80 осіб «більш свідомих селян»³⁰. Після читання газет Й. Зновіцький виступив із промовою, в якій висловився стосовно страйків, що відбувалися в повіті. «Дуже недобре, панове селяни, при страйках насильно розганяти робітників, погрожувати їм побоями... – зазначав оратор. – Ви ніяк не можете зрозуміти, що такими вчинками даєте підстави поліції діяти проти вас нагайками драгунів і стражників»³¹. Він вкотре нагадував, що кожний може встановлювати будь-яку плату за свою працю. Проте цим правом треба користуватися вміло. Кадет закликав влаштовувати комітети, вибирати уповноважених, які мають встановити плату за працю робітників і спрямовують уповноважених в інші села, щоби й там встановили такі ж ціни й потім не відступали від своїх вимог. «Але якщо хтось не підкориться вашому рішення, – повчав ліберал Й. Зновіцький, – то впливайте на нього не насиллям, а моральним переконанням»³². Наприкінці зборів ліберал

роздав присутнім різноманітні «листки для читання», програму Конституційно-демократичної партії та текст відповіді Державної думи на тронну промову, а також продав декілька брошур партійного видавництва «Народное право» під назвою «Земельная реформа», «Что такое земство?» та інші³³. Зазначені зібрання, організовані Й. Зновіцьким, мали на меті спрямувати селянство в русло законного обстоювання своїх соціально-економічних прав за допомогою організованої та мирної (без насильств) страйкової боротьби.

Й. Зновіцький агітував не лише на зібраннях, але й під час виконання своїх фахових обов'язків. Про це засвідчувало розслідування виконуючого обов'язки пристава третього стану Ушицького повіту, який вів дізнання про причини страйку селян села Пилипи Олександрівські. При опитуванні сільського старости Ф. Конюха з'ясувалося, що він разом із односельчанами та землеміром І. Якубовським 15 червня в нотаріуса Й. Зновіцького уклали угоду про вимір селянської землі. У розмові з селянами нотаріус зазначив, що «для селян вироблена такса на працю, але селянам цієї такси не показують...»³⁴ (Зазначене твердження, звісно, не відповідало дійсності і тут доречно звернути увагу на те, що «народолюбці» різного штибу, починаючи з народників, організаторів «Чигиринської змови», використовували обман неосвічених та малодосвідчених селян для їхнього гіпотетичного блага. Кадет Й. Зновіцький також не погребував оманю, хоча лідери партії наголошували на тому, що свобода має здобуватися моральними способами, «які самі по собі виховують масу в повазі до свободи та права»³⁵). Й. Зновіцький також передав хліборобам надруковану та наклеєну на картон «таксу на роботи». Вона викликала велику зацікавленість серед селян і на наступний день інформація про розцінки праці поширилася серед жителів Пилипів Олександрівських, а «карточка ця переходила з рук в руки». «Після цього селяни постановили на сході в кількості 122 осіб влаштувати страйк, визначити ціну свою, призначили 26 осіб уповноважених, щоб не працювати допоки не отримають такої плати, якої хочуть і щоб інші не працювали надалі до призначення ціни»³⁶. До рук поліції потрапив екземпляр «такси», копія якого містилася в справі про дізнання. «У більшості повітів Київської і Подільської губерній, – зазначалося в цьому документі, – селянами вироблена для збирання хліба такса: косар – 2 р., жниця – 1 р., в'язальниця – 70 к. За копу допускається такса: за збирання озимої та ярової – 4-й сніп. Робочий день вважається з 7 годин ранку до 8 годин вечора з трьома годинними перервами. Вимоги селяни готові підтримати страйками»³⁷. Аналіз подальшого перебігу подій засвідчив, що агітація Й. Зновіцького та інших кадетів справила належний вплив на селян Ушицького повіту.

Унаслідок цієї агітації, як повідомляв Ушицький повітовий справник київського, подільського і волинського генерал-губернатора 4 липня 1906 р., у другій половині червня страйковий рух охопив 32 населені пункти повіту, зокрема містечка Віньківці, Жванчик, Китайгород, Кривчик, а також невеликі

села Воробіївку, Лісківці, Пиживку, Писець, Шурку та ін. Для його зупинення влада використала війська і здійснила арешти селян-призвідників виступів у 20 селах і містечках³⁸. Страйк у с. Пилипи Олександрівські продовжувався з 26 червня по 7 липня і селяни добилися поступок від поміщика. В окремих населених пунктах виступи набули великої гостроти. Так, селяни с. Карижина (використовували копію такси, яку роздавав селянам Й. Зновіцький) вчинили опір діям влади, застосувавши проти поліції та драгунів каміння й палиці. У відповідь пролунали постріли, внаслідок яких четверо селян загинуло, а дев'ять отримало поранення (ще один згодом помер у лікарні)³⁹.

Вказуючи на причини та мету зазначених виступів, подільський губернатор зазначав, що «страйки виникають безсумнівно внаслідок агітації на політичному ґрунті і спрямовані на те, щоб позбавивши землевласників можливості своєчасно та по нормальним цінам зібрати свій врожай, примусити їх покинути свої маєтки»⁴⁰. Високопосадовець також інформував, що за зазначеними страйками стояла «ціла організація у вигляді контор і комітетів, в яку поступали всі зароблені місцевими селянами в економії гроші і розподілялись потім за вказівками комітету»⁴¹. Прикладом такої організації подільський губернатор називав с. Жванчик Ушицького повіту, хоча дізнання не дало результатів унаслідок «солідарності селян, які ретельно оберігають всі сліди агітаторів...»⁴². Страйкові комітети утворились також у селах Грушківської та Косиковецької волостей. Поряд з владою сільських старост, як писав поміщик Ушицького повіту, «утворилася нелегальна влада 12 членів сільських комітетів з атрибутами адміністративно-судово-виконавчими»⁴³.

Поліцейські чиновники відзначали, що низка сільськогосподарських страйків в Ушицькому повіті безперечно пояснюються минулою агітацією Й. Зновіцького⁴⁴. Щоправда, агітація в повіті здійснювалася представниками різних політичних організацій (про це засвідчували знайдені видання РСДРП, ПСР, УСДРП, Всеросійського селянського союзу і не тільки)⁴⁵, тож «слава» нотаріуса як єдиного агітатора була дещо перебільшеною. Проте характер означених виступів безумовно свідчив про вплив агітації новоушицьких кадетів.

Діяльність осередку конституційних демократів, особливо їхнього лідера Й. Зновіцького, перебувала під постійним наглядом з боку влади. Про це засвідчували численні рапорти та звіти поліцейських і жандармських чинів. Про ушицького нотаріуса знали посадовці у Києві та Санкт-Петербурзі. У канцелярії Київського, подільського та волинського генерал-губернатора навіть завели справу «Про агітаційну діяльність Ново-Ушицького нотаріуса Йосипа Йосиповича Зновіцького». Начальник краю в листі старшому голові Одеської судової палати зазначав: «Агітаторська діяльність Зновіцького... представляється особливо небезпечною у зв'язку з займаною посадою нотаріуса, наділеною довірою держави та суспільства і пов'язаною спілкуванням з публікою всіх верств, унаслідок чого особа, яка займає таку посаду, перебуває в умовах, особливо сприятливих для агі-

тації та пропаганди»⁴⁶. А матеріали Департаменту поліції МВС засвідчують, що за новоушицьким нотаріусом встановили поліцейський нагляд і його листування піддавалося перлюстрації⁴⁷. Прикметно, що в очах жандармів кадет Й. Зновіцький виглядав небезпечним революціонером і листування щодо нього велося у 1907 р. по Партії соціалістів-революціонерів. Врешті прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду звільнив О. Зновіцького з посади нотаріуса, а подільський губернатор видав постанову про його арешт і ув'язнення в кам'янець-подільську губернську в'язницю терміном на один місяць⁴⁸. Втративши очільника, новоушицька кадетська група припинила своє існування.

Підсумовуючи мікроісторичний аналіз діяльності новоушицьких кадетів на чолі з Й. Зновіцьким у 1905–1907 рр., зробимо декілька висновків. По перше, попри те, що соціальна база для діяльності ліберальної Конституційно-демократичної партії в провінції була незначною, а сама новоушицька група – нечисельною, вона зуміла розгорнути активну агітаційно-пропагандистську роботу серед селянства. По друге, кагети в Ушицькому повіті виступали за проведення організованої та мирної страйкової боротьби під керівництвом селянських комітетів і їхні заклики знайшли жвавий відгук серед селянства. Водночас страйкові виступи набували неконтрольованого характеру та супроводжувалися кривавими ексцесами. І по третє, діяльність Й. Зновіцького та його товаришів серед селянства не мала безпосередніх причинно-наслідкових зв'язків, адже хлібороби, всупереч артикульованим вимогам кадетської партії, яка в земельному питанні виступала за примусовий викуп частини поміщицьких земель і передачу їх селянам за плату, прагнуло за допомогою страйків добитися від поміщиків відмови від маєтків і безоплатної передачі їм земельних угідь. Тут, очевидно, давався вплив радикальніших політичних організацій (соціал-демократів, есерів, Всеросійського селянського союзу).

Примітки

¹ Черменский Е.Д. Буржуазия и царизм в первой русской революции. Изд 2-е пересм. и доп. Москва: Мысль, 1970. 446 с.

² Шелохаев В.В. Кадеты – главная партия либеральной буржуазии в борьбе с революцией 1905–1907 гг. Москва: Наука, 1983. 327 с.; Шелохаев В.В. Провал деятельности кадетов в массах (1906–1907 гг.) // Исторические записки. Т. 85. К 70-летию первой русской революции. С. 152–203.

³ Шелохаев В. В. Конституционно-демократическая партия в России и эмиграции. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. 863 с.

⁴ Донченко С. П. Ліберальні партії України (1900–1919 рр.). Дніпродзержинськ: Вид. від. ДДТУ, 2004. 379 с.

⁵ Білоус А. О. Діяльність Конституційно-демократичної партії в Україні під час Першої російської революції (1905–1907 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1993. 32 с.

⁶ Глушковецкий А. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних думах Російської імперії: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2010. 400 с.

⁷ Ткач С.А. Політичні партії та організації в суспільному житті Подільської губернії на початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01; Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. 20 с.

⁸ Шелохаев В. В. Кадеты – главная партия либеральной буржуазии в борьбе с революцией. Москва: Наука, 1983. – 328 с. С. 304.

⁹ Крылов А. Населенные места Подольской губернии. Каменец-Подольский: [Б. и.], 1905. С.484.

¹⁰ За даними О.Завальнюка та О.Комарницького, в Ушицькому повіті нараховувалося 14 містечок. Див.: Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. С. 279.

¹¹ Крылов А. Указ. соч. С. 490.

¹² Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Назв. праця. С. 279.

¹³ Подольский адрес-календарь / сост. В.К.Гульдман. Каменец-Подольский: Изд. Подольского губернского статистического комитета, 1895. С. 270.

¹⁴ Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева Л.В., Усенко І.Б. Микола Прокопович Василенко. Київ: Наукова думка, 1991. С. 109.

¹⁵ Там само; Глушковецький А.Л. Назв. праця. С. 46.

¹⁶ Часописи Поділля [Електронна копія]: іст.-бібліогр. Зб. з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776–1926) та 10-ліття існування УСРР/ Вінниця, філіал Всенар. 6-ки при УАН; склали: М. Білінський [та ін.]; за ред. В. Отамановський. Вінниця: [Б.в.], 1927–1928. С. 21.

¹⁷ Зновицкий О. Сельские рабочие (Письмо из Подольской губ.) // Южные записки. 15 мая 1905. № 20. С. 42–44.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Шелохаев В. В. Численность и состав кадетской партии // Политические партии России в период революции 1905-1907 гг. Количественный анализ / [под. ред. А. П. Корелина]. Москва: АН СССР, 1987. С. 97.

²⁰ Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі – КПМДА), ф. 228, оп. 1, спр. 7276; спр.7535; спр. 7609.

²¹ Зекцер А. 1905 рік на Поділлі. Вінниця : [Б. в.], 1925. Ч. 1. Аграрні заколоти та заворушення наймитів рр. 1904–1906. 1925. 43 с.; Його ж. 1905 рік на Поділлі. Вінниця : [Б. в.], 1925. Ч. 2. Робітничий рух та діяльність революційних організацій 1904–1906 рр. 1925. 125 с.; Лещенко М. Н. Українське село в революції 1905–1907 рр. Київ: Наукова думка, 1977. 360 с.; Федьков О. М. Політичні партії і селянство в 1905–1907 роки: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. 248 с. ; Ткач С. А. Назв. праця.

²² Глушковецький А.Л. Назв. праця. С. 40–52; Циганюк М.А. Соціально-політична боротьба в Україні під час виборів і діяльності І Державної думи: автореф. дис. . канд іст. наук: 07.00.01; Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. 20 с.

²³ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 856, спр. 286, арк. 4.

²⁴ Там само, ф. 301, оп. 1, спр. 896, арк. 37.

²⁵ Там само, арк. 37-37 зв.

²⁶ Там само, арк 37 зв.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ КПМДА, ф. 228, оп. 1, спр. 7535, арк. 13 зв., 14.

³⁰ Там само, арк. 1.

³¹ Там само.

³² Там само, арк. 1, 1 зв.

³³ Там само, арк. 1 зв.

³⁴ Там само, арк. 9.

³⁵ Нападки на партію Народної Свободи и возражения на них / под ред. А.А. Кизеветтера. Москва: Тип. Г. Лиснера и Д. Собко, 1906. С. 25.

³⁶ КПМДА, ф. 228, оп. 1, спр. 7535, арк. 9.

³⁷ Там само, арк. 10.

³⁸ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 704, спр. 285, арк. 271.

³⁹ Там само, арк. 305, 305 зв., 306.

⁴⁰ Там само, арк. 289.

⁴¹ Там само, арк. 289.

⁴² Там само, арк. 313 зв.

⁴³ Федьков О. М. Назв. праця. С. 172.

⁴⁴ КПМДА, ф. 228, оп. 1, спр. 7535, арк. 14, 14 зв.

⁴⁵ ЦДІАК України, ф. 301, оп. 1, спр. 715, арк. 270; ф. 442, оп. 704, спр. 285, арк. 302 зв.; ф. 419, оп. 1, спр. 4700, арк. 1, 2 зв.; ф. 348, оп. 1, спр. 131, арк. 4, 4 зв.; КПМДА, ф. 228, оп. 1, спр. 7557, арк. 2, 2 зв., 4, 11; Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ), ф. 102 ДП ОО, оп. 235, д. 439, л. 1.

⁴⁶ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 856, спр. 286, арк. 4.

⁴⁷ ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, оп. 237, д. 9, ч. 21, л. 63, 325.

⁴⁸ ЦДІАК України, ф. 301, Оп. 1, спр. 986, арк. 11; ф. 442. Оп. 856. Спр. 286. Арк. 4, 7.

Fedkov Oleksandr. Yosyp Znovitsky and others: Nova Ushytsia Cadets in 1905-1907. In the article the research being based on microhistorical analysis and using biographical method analyzes the activity of the group members of the Constitutional and Democratic Party in Nova Ushytsia which was headed by a notary Yosyp Znovitsky. The researcher examines the historical circumstances of the location and activity of the Cadets Party in the remote province of the Russian Empire – Ushytsia district (povit), Podilsky province (hubernia). It is noted that as a result of the revolution in 1905-1907 the democratization of the political system and social life of the country took place. At the end of 1905 the Constitutional and Democratic group of approximately ten people led by Y. Znovitsky appeared in Nova Ushytsia. Having used the right of assembly they arranged meetings where they were explaining the program party principals urging to support the activities of the State Duma to organize the defense of their political, social and economic rights. Y. Znovitsky had actively been speaking on the front pages of liberal publications in which he stood up for the interests of agricultural workers.

It was found out that under Y. Znovitsky's leadership active propaganda work had been successfully launched among the peasantry. Rural workers were called upon to act in an organized, coordinated manner with the aim to demand compliance with rates ("fees") for agricultural work. Nova Ushytsia cadets advocated the organized and peaceful strike struggling led by the peasant committees and their appeals received a lively response among the peasantry. The strike movement in June-July 1906 in Ushytsia district occupied 32 settlements and had an organized character. However some meetings were accompanied with bloody excesses. In general the activity of Y. Znovitsky and his companions among the village dwellers has aroused some concern of the authorities. Finally the Ushytsia group leader was imprisoned in Kamianets-Podilsky provincial prison and the group ceased to exist by itself.

Key words: the Constitutional and Democratic Party, revolution, land issue, agricultural workers, strikes, committees.

Отримано 05.11.2019